

Miscellanea

Het 15e-eeuwse visitatie-cartularium van de abdij Mariënweerd

Op aanwijzing van prof. dr. M.G. Spiertz te Nijmegen werd dit jaar een onderzoek ingesteld naar een doos archiefbescheiden «Norbertijnen», berustend in het Archief van de Nederlandse Kerkprovincie der Jezuïeten, dat gevestigd is in het Berchmanianum te Nijmegen. Deze doos bevat hoofdzakelijk aantekeningen van de Nederlandse kerkhistoricus A. van Lommel S.J. over Norbertijnenkloosters in Nederland, gemaakt in de vorige eeuw¹). Merkwaardigerwijs bevindt zich hierbij een klein, 15e-eeuws cartularium van Mariënweerd, niet te verwarren met het wat oudere *Cartularium der abdij Mariënweerd*, bewaard in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel en uitgegeven door James de Fremery²). De jezuïet Van Lommel, van wie wij niet weten, hoe hij in het bezit gekomen is van dit handschrift, heeft het wel ooit benut³), maar niet als zodanig gesignaleerd of beschreven.

Het nu pas «ontdekte» manuscript is geen gewoon, algemeen opgezet cartularium, maar beperkt zich inhoudelijk strikt tot akten, besluiten en notities van visitaties en kloosterregels en kloostergebruiken ten behoeve van de abten van Mariënweerd (*Insula B. Mariae Virginis*, bij Culemborg, prov. Gelderland). Vooruitlopend op een eventueel latere, gedeeltelijke of volledige tekstuitgave van dit handschrift — dat genoemd zou kunnen worden het *Cartularium Insulare Visitationum* — volstaan we nu met deze signalering en summiere beschrijving.

Het *Cartularium* telt 44 folia, nagenoeg alle van papier, van het formaat 30 × 22 cm; het bestaat uit 9 soms maar gedeeltelijke katernen, die primitief met perkamenten strookjes zijn ingebonden, zonder kaft. Het blijkbaar veel gebruikt register ziet er slordig uit; de tekst is evenwel over het algemeen weinig verbleekt en is maar in een enkel geval aan de

¹) De doos is genummerd: 303; het hierin bewaarde *Cartularium* is gecodeerd: A 9, e 2.

²) 's-Gravenhage, 1980.

³) A. v(AN) L(OMMEL), *R.K. pastoors en andere parochiepriesters, op bijgevoegd tijdstip aanwezig in het tegenwoordig bisdom van Haarlem*, in: *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem*, 12 (1884), blz. 436. De gegevens over Christianus Phennen van Milaan, in 1461 pastoor van Schiedam, ontleent hij — gelet het letterlijk citaat — aan dit *Cartularium*; hij duidt het daar zonder meer aan als: «een Ms. van Mariënweerd».

rand van het folium afgesleten. De teksten van de akten, relicta visitationis en brieven zijn in het algemeen volledig en netjes ingeschreven; de hiernaast voorkomende notities zullen echter vanwege hun sterke abbreviaturen en vele «etcetera's» soms moeilijk leesbaar en verklaarbaar zijn: het was destijds een register voor intern gebruik.

Mede ingebonden zijn twee originele oorkonden, die ook statutaire besluiten betreffen, maar die men niet in een cartularium zou verwachten. Het zijn een perkamenten oorkonde van 1411, blijkbaar een charter gereed voor zegeling en expeditie door de abt van Mariënweerd⁴⁾, en een papieren afschrift van een besluit van Prémontré van 1434, dat in 1435 door de abt van Steinfeld geappostilleerd en gezegeld naar Mariënweerd werd gestuurd⁵⁾.

In zeker opzicht origineel en vreemd aan het Cartularium is ook het concept van visitatiebesluit voor Berne van 1462, geschreven op een vel papier van groot formaat, dat in tweeën gevouwen, dwars in het register is ingebonden⁶⁾.

De term «cartularium», hier op dit register toegepast, is niet alleszins juist. Eerder is het een register als cartularium begonnen, overgaande in een register van allerlei notities van statutaire aard, eindigend als werkregister van concepten van visitatiebesluiten, en hier en daar nog vermeerderd met enige originele oorkonden. Misschien is het register pas later samengesteld uit meerdere katernen, die reeds eerder waren beschreven met teksten van diverse aard. Een codicologisch onderzoek kan dit hopelijk vaststellen.

Enigszins concreter, maar toch nog geschematiseerd, is de volgende indeling, katernsgewijze:

1. f. 1-20, 4 katernen, is het eigenlijke cartularium en bevat afschriften van ingekomen en uitgaande akten, waaronder relicta visitationis, en brieven;
2. f. 20-30, 1½ katern, bevat miscellanea of notities betreffende statuten (f. 21, 28), disciplinaire maatregelen (f. 24, 26) en zelfs een liturgische professie-ritus voor monialen van onze Orde (f. 27);
3. f. 30-41, 2½ katern, bevat een aantal kladontwerpen of vergevorderde concepten van visitatiebesluiten;
4. f. 42-44, 1 katern, bevat de tekst van een bepaalde rechtskwestie.

⁴⁾ Zie de chronologische lijst B, nr. 1. Cartularium f. 8.

⁵⁾ Zie de chronologische lijst B, nr. 3. Cartularium f. 35.

⁶⁾ Zie de chronologische lijst B, nr. 19. Cartularium f. 30. Alle folia, inclusief deze drie mede ingebonden stukken, zijn door mij met potlood genummerd. H. v. B.

Omdat de miscellanea en de defecte akten (zonder namen en data) deels moeilijk zijn te lezen vanwege de intense abbreviatie, deels niet te begrijpen zonder bijzondere studie, wordt nu hier volstaan met een zeer summier lijst (A) van alle items in hun feitelijke volgorde, en met een chronologische lijst (B) met korte beschrijving van de 21 redactioneel ongeschonden akten en brieven. De twee lijsten verwijzen naar elkaar.

A

Lijst van alle teksten in de volgorde, zoals ze voorkomen in het Cartularium (de nummers verwijzen naar de chronologische lijst B van summier beschreven akten en brieven):

- f. 1 akte 1451, nr. 5
- f. 1v akte 1451, nr. 6
- f. 2v notitie «De professis noticia»
- f. 3 akte 1451, nr. 7
- f. 4-5 akte (1451), nr. 9
- f. 6v akte 1451, nr. 8
- f. 7 blanco
- f. 8 akte 1411, nr. 1, origineel vidimus van akte 1410
- f. 9 notitie (statutair traktaat?)
- f. 10 akte (1452-1456?), nr. 13
- f. 11-12 akte 1459, nr. 14
- f. 13 brief (1459?), nr. 15
- f. 13v brief 1459, nr. 16
- f. 14 blanco
- f. 15 brief 1469, nr. 20
- f. 16 minuut van antwoord op vorige brief (1469) en korte losse notitie
- f. 17-18 akte 1459, nr. 17
- f. 19 akte 1485, nr. 21
- f. 20 blanco
- f. 21-22 notities over statuten en Regel van Augustinus
- f. 23 brief, zonder datum en namen; origineel
- f. 24-25 bepalingen «Appellatio inobedientium»
- f. 26 processtuk tegen de abt van Mariënweerd; zonder datum, «Informatio juris» etc.
- f. 27 «Dit es die maniere vander professien (van de monialen) der Orden van Premonstrey»; diets

- f. 28 notities over statuten
- f. 29 exhortatio over interne vernieuwing, van N.N. aan het Generaal Kapittel; zonder datum en namen⁷⁾
- f. 30 akte 1462, nr. 19
- f. 31 brief, zonder datum en namen; in verso, op z'n kop, akte van 1347: overdracht van goederen aan Bedbur, vreemd aan dit register
- f. 32 akte 1422, nr. 2
- f. 33-34 akte 1447, nr. 4
- f. 35 akte 1434, nr. 3, met originele apostille van 1435
- los na f. 35 akte of brief 1452, nr. 10
- f. 36 akte 1452, nr. 11
- f. 37 akte 1461, nr. 18
- f. 38-41 akte 1452, nr. 12
- f. 42-44 antwoord van proost Verdonck van Koningsveld op de 22 punten van aanklacht, door de zusters aldaar tegen hem ingebracht⁸⁾; zonder datum; diets.

B

Chronologische lijst van de 9 relicta visitationis, 9 andere akten en 3 brieven:

1. 1411, 22 april. De abt van Mariënweerd geeft vidimus van de akte van 10 oktober 1410 van de abt en het Generaal Kapittel van Prémontré, gericht aan de abt van Mariënweerd, om de hier geciteerde besluiten aangaande de statuten te publiceren in alle kloosters van de Friese Circarie. Op perkament, maar zonder zegel; waarschijnlijk een niet verstuurd expeditum. (f. 8)
2. 1422, 10 oktober. De abt van Prémontré en het Generaal Kapittel (citaat): «alden prelaten in de Circarie van Westphalen», over de tucht van de monialen inzonderlijk kleding en clausuur. Diets! (f. 32)

⁷⁾ Niet vermeld in: *Acta et decreta capitulorum generalium Ordinis Praemonstratensis*, uitgegeven door J.B. VALVEKENS, in: *Analecta Praemonstratensia*, 42 (1966), sqq. De aanhef luidt: «Reverendissimi in Christo patres et domini in hoc generali capitulo congregati; quos sanctitate prorogata altissimus Pater exaltat».

⁸⁾ Verdonck is onbekend aan N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, II, Straubing, 1952, p. 298.

3. 1434, 11 oktober. De abt van Prémontré en het Generaal Kapittel bevelen alle overheden tot executie van de hier geciteerde besluiten over kloosterdiscipline. Met bevestiging van executie door de abt van Steinfeld van 14 juni 1435, eronder bijgeschreven en bekrachtigd door diens opgedrukt, maar afgefallen zegel. De tekst van akte van Prémontré van 1434 is een kopie op papier, maar het geheel is, als een bij Mariënweerd in 1435 ingekomen, gezegeld stuk, een authentiek origineel⁹). (f. 35)
4. 1447, —. Relictum visitationis. De hertog van Gelre bekrachtigt de hier geciteerde visitatiebesluiten van de abten van Mariënweerd en Berne voor het zusterklooster Zennewijnen. (f. 33-34)
5. 1451, 3 september. Kardinaal Nicolaus van Cusa, legaat van Duitsland, aan de bisschop van Utrecht «de religiosis» (f. 1)
6. 1451, 3 september. Kardinaal Nicolaus van Cusa aan de gelovigen «de introitu secularium in monasteria monialium». (f. 1v)
7. 1451, 21 oktober. Martinus Arnoldusz Slagers, priester van Utrecht, procurator van Koningsveld, doet een «appellatio contra mandatum Cardinalis». (f. 3)
8. 1451, 27 oktober. Udo van Mekerem, proost van Koningsveld, reageert op de akte van Nicolaus van Cusa van 1451. «Appellatio contra Cardinalis statum». (f. 6v)
9. (waarschijnlijk na 1451, 27 oktober). Akte, zonder aanhef of slot, met het opschrift: «Appellatio dominarum de Rijnsberg, Campi Regis et aliarum contra mandatum Cardinalis domini Nicolai». (f. 4-5)
10. 1452, 14 maart. (Brief? van) de abt van Mariënweerd aan Koningsveld tegen het bevel van Nicolaus van Cusa en over een aanstaande visitatie. (los bij f. 36)
11. 1452, 21 maart. Relictum visitationis voor Koningsveld van Mariënweerd; ontwerp-tekst (f. 36)
12. 1452, 21 maart. Idem, maar sterk uitgebreide (8 blz.) en zeer bewerkte tekst; waarschijnlijk tweede ontwerp. (f. 38-41)
13. (1452-1456) Relictum visitationis voor Koningsveld van Theodricus (van Spuele van Goch), abt van Mariënweerd (f. 10)

⁹) De tekst van 1434 is — als enige van dit gehele Cartularium — gepubliceerd in: *Acta et decreta*, l.c., 44 (1968), p. 105-108 (eigen paginering).

14. 1459, 28 maart. Relictum visitationis voor Koningsveld van de abt van Prémontré en 2 monniken van Middelburg (f. 11)
15. (1459), 10 mei. Brief van de abt van Prémontré aan de abt van Mariënweerd om matiging in maatregelen tegen de proost van Koningsveld. (f. 13)
16. 1459, 21 september. Brief van de abt van Mariënweerd aan de abt van Prémontré over het relictum visitationis voor Koningsveld van 26 juni. Het opgedrukt zegel is afgefallen; toch geen expediendum! (f. 13v)
17. 1459, 29 oktober. Relictum visitationis voor Koningsveld. Adrianus, proost van Zoetendaal¹⁰) bij Middelburg, ter vervanging van de abt van Middelburg, en Petrus Divitis (de Rijck), pastoor in Den Haag, geven vidimus van de brief van 30 augustus van de abt van Prémontré aan de abt van Middelburg en de pastoor over de visitatie van 28 maart en geven hun besluiten over de visitatie van 20 oktober. (f. 17-18)
18. 1461, 29 juni. Relictum visitationis voor Koningsveld van de abt van Mariënweerd («abbas Insularis»). (f. 37)
19. 1462, 14 mei. Relictum visitationis voor Berne van de abt van Mariënweerd en de pastoor van Schiedam. Concept van oorkonde, op gevouwen blad ingebonden. (f. 30)
20. 1469, 12 oktober. Brief van Adolf, hertog van Kleef aan de abt van Mariënweerd. (f. 15v)
21. 1485, 7 september. Relictum visitationis voor Koningsveld van de abt van Mariënweerd en de prior van Berne. (f. 19).

Het gehele Cartularium handelt over interne zaken van visitaties en kloostertucht en bij de hiervoor in het kort beschreven 21 akten en brieven valt duidelijk op, dat deze betreffen algemene opdrachten en machtigingen, ofwel in het bijzonder relictum visitationis, voornamelijk uitgevaardigd tot reformatie van het voormalige Norbertinessenklooster Koningsveld (Campus Regis) bij Delft, waarover Mariënweerd de paterniteit bezat. Enige van deze stukken raken direct de abdij van Mariënweerd, en het mannenklooster Berne bij Heusden en het vrouwen-

¹⁰) N. BACKMUND, *Monasticon*, l.c., II, p. 341: 1449.

klooster Zennewijnen bij Tiel, die beiden rechtens met Mariënweerd waren verbonden, alsook de Friese en Westfaalse circarie.

Hopelijk zal diepgaande studie van dit opnieuw gevonden handschrift, onbekend aan HOEVENAARS O. Praem., DE FREMERY, DROSSAERS en OBREEN¹¹⁾, die zich vroeger met de archieven van Mariënweerd en Koningsveld hebben beziggehouden, onbekend ook aan N. BACKMUND, nieuwe inzichten verschaffen over de reformatie in eigen boezem in de kloosters van de Orde in het gebied van de Grote Rivieren, voltrokken vanuit de abdij Mariënweerd in de 15e eeuw, vlak voor de grote Reformatie.

Bijlage visitatiebesluit van Berne d.d. 1462

Om een specimen te tonen van de vele 15e-eeuwse visitatiebesluiten en om enigszins de lacune op te vullen in de geschiedenis van het interne kloosterleven van Berne, het enige nog bestaande klooster in het betreffende gebied, publiceren wij hier de tekst van het relictum visitationis van Berne van 15 mei 1462. De akte is op een apart folium van papier, 39×30 cm geschreven en mede in het Cartularium ingebonden. Te oordelen naar de vele aanvullingen en correcties in de tekst en in de marge, gelet ook op de slordige doorstrepingen en het grammaticaal soms zwak Latijn, is het stuk een ontwerp, concept van akte, waarvan we mogen veronderstellen, dat de definitieve tekst in de vorm van een expeditum of grosse, gezegeld en wel, door Mariënweerd verstuurd is naar Berne. In het charterarchief van Berne is het relictum visitationis echter niet bewaard, zelfs niet vermeld.

In de ontwerptekst, die aanvangt met de datering, staat als oorkonder Johannes van Bradebeecke, abt van Mariënweerd 1456-1467, en voorheen proost van Koningsveld. Hij verrichtte de visitatie als pater-abbas van Berne en werd hierbij geassisteerd door Christianus Phennen (spreek uit: Fennen) van Milaan, pastoor van de parochie Schiedam, waarover Koningsveld het patronaatsrecht bezat. Deze pastoor Phennen, hier betiteld als voormalige proost van Heinsberg, was ook tevoren, 1447, proost van Zennewijnen¹²⁾ en volgens een 16e-eeuwse naamlijst kanunnik van Mariënweerd. Hij is beslist identiek met Christianus Mailland,

¹¹⁾ Voor W. HOEVENAARS en J. DE FREMERY, zie literatuurlijst in: N. BACKMUND, *Monasticon*, l.c., s.v. Mariënweerd; voor S. DROSSAERS, *De archieven van de Delftsche Statenkloosters*, 's-Gravenhage, 1917, 2 delen; voor H. OBREEN: *Koningsveld (Campus Regis) bij Delft*, in: *Analecta Praemonstratensia*, 11 (1935), blz. 148, 12 (1936), blz. 30.

¹²⁾ N. BACKMUND, *Monasticon*, l.c., II, p. 339.

die op het jaar 1461 wordt gesignaleerd als pastoor van Schiedam¹³). Alle biografische gegevens over hem zijn niet zonder meer op een rijtje te zetten; wel zijn er duidelijke banden tussen Mariënweerd enerzijds en Heinsberg, Zennewijnen, Koningsveld, en Schiedam anderzijds. De visitatie van de beide confraters betrof de Abdij van Berne, die als dochterstichting van Mariënweerd onder paterniteit van die abdij stond. De abt van Berne was toendertijd Alexander Jansen van Oss¹⁴). Hij wordt in het visitatiebesluit niet met name vermeld.

Inhoudelijk is het onderhavige document in zover van groot belang voor de geschiedenis van de Abdij van Berne, dat er uit de 15e eeuw totaal geen gegevens voorhanden zijn van interne aard als discipline, dagorde en bezigheden, om maar te zwijgen van spiritualiteit of vernieuwing. We weten slechts, dat in de eerste decennia na een reeks van stormvloeden en dijkdoorbraken, met als dieptepunt de Sint-Elizabetsvloed van 1421, ook Berne het zwaar te verduren had, dat abdijgoederen te gelde moesten worden gemaakt en dat er een uittocht van kloosterlingen plaats vond¹⁵). Welke betekenis deze visitatie van 1462 gehad heeft in het herstel van de Abdij, dat toch duidelijk in de volgende eeuw, ook financieel merkbaar wordt, is vooralsnog niet te bepalen. Dat er een herstel, een hervorming heeft plaatsgevonden is zeker: enkele van de abten, die Alexander Jansen van Oss zijn opgevolgd in de periode van 1473 tot 1549, worden betiteld als «abbas tertius», resp. «abbas quintus in reformatione»¹⁶). Terugrekenend krijgt men te maken met de moeilijkheid van een zeer kort abbatiaat van enkele weken, namelijk dat van Johannes Bierkens van 29 oktober tot 9 december 1515, en verliest men de zekerheid van de telling. Maar het is wel waarschijnlijk, dat de genoemde «reformatio» van Berne onder het abbatiaat van Alexander Jansen van Oss, 1461-1473, is geschied.

¹³) Voor biografische gegevens zie: *Archief van het aartsbisdom Utrecht*, 14 (1886) blz. 422; 15 (1886) blz. 243; 24 (1897) blz. 104, 106, en: *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem*, 12 (1884) blz. 436; 21 (1896) blz. 25.

¹⁴) N. BACKMUND, *Monasticon*, I.c., II, p. 278.

¹⁵) *Archief Abdij Berne*, akte van 21 mei 1465.

¹⁶) Zie abt Arnoldus van Malsen (obiit 29 okt.), diens coadjutor en latere abt Johannes Bierkens (obiit 9 dec.) en abt Conradus van Malsen (obiit 22 jan.), in het «Necrologium Bernense» van Arnold van Vessem, 1574; origineel in het Archief Aartsbisdom Mechelen, fotokopie in het Archief Abdij Berne.

REGEST

Berne. 15 mei 1462. Johannes van Bradebeecke, abt van het premonstratenzerklooster Insula Virginis Gloriose (Mariënweerd), vergezeld door Christianus Phennen (van Milaan), voorheen proost van Henxbergen (Heinsberg) en thans pastoor van Schiedamme (Schiedam), vaardigt naar aanleiding van zijn visitatie aan het dochterklooster Berne zijn besluiten uit betreffende: koorofficie, silentium, refectorium, clau-suur en kledij, boerderij, dormitorium, bezoek van vreemden, overnachten van vreemden, verblijf elders, bezit aan eigen voorraadkasten, bezit aan eigen etenswaar, schulden en eigen bezit aan vee, aanschaf van kleding, gebruik van sleutels, onderhoud van de gebouwen, vooral van de kerk.

TEKST¹⁾

Anno²⁾ Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo, mensis Maii decima quinta, hora primarum vel circiter.

Nos, Johannes de Bradebeecke, permissione divina abbas Insule Virginis Gloriose, ordinis Premonstratensis, Traiectensis diocesis, assumpto nobiscum venerabili ac religioso viro fratre Christiano Phennen³⁾, dudum preposito monasterii Henxbergensis et in presenciarum basilice de Schiedamme investito, viro religioso et experto, auctoritate nostra paterna visitavimus monasterium sive ecclesiam nostram filialem Bernensem, (r. 5) ordinis et dyocesis predictorum.

Post inquisitionem, per nos debite et sommarie factam in dicta nostra filiali ecclesia Bernensi, matura deliberacione prehabita, pro bono pacis, utilitate ac reformacione ipsius monasterii tam in spiritualibus quam temporalibus ac paci et tranquillitati fratrum conventus eiusdem providere cupientes, ordinavimus et diffinivimus, ordinamus et diffinimus in modum qui sequitur.

Et quia proh dolor, quod dolenter referimus, dicta ecclesia sive monasterium ad tantam desolacionem ac divini cultus diminucionem

¹⁾ De vooral in de marge aangebrachte aanvullingen en correcties zijn in de transcriptie opgenomen; de doorstrepingen zijn weggelaten, tenzij van belang; enige grammaticale fouten in verbuigingen en vervoegingen zijn zonder meer verbeterd; de cijfers (r. 5), (r. 10), (r. 15) etc. duiden op de regels van het manuscript.

²⁾ Hierboven de latere opschriften: «Bernen», en: «connexio» (onzekere lezing; besluit?).

³⁾ Hierna doorgestreept (waarom? ons inziens juist): «de Villa Mailania».

devenit rigorque discipline in tantum deperiit et remissus est, quod vix est qui eum erigere et ad pristinum statum deducere valeat, nisi super hoc brevissime subveniatur (r. 10) et celeriter alias ordinetur.

In primo siquidem, quia divinum officium semper preferendum est, in augmentacione illius ordinavimus, quod fratribus huius conventus, sine speciali licencia prioris sive chorum regentis in officiis divinis et horis diurnis se absentantibus, irremissabiliter ferculum⁴⁾ unum in prandio subtrahatur et ad usus pauperum convertendum, penis matutinalibus in suo robore permanentibus, et quod punctus in medio versus psalmodie aziatim⁵⁾ et distincte fiat et observetur.

Volumus nichilominus et precipimus dicti loci abbati, quod vigilet super gregem sibi creditum et commissum, statuantes scilencium, quod est organum vocis, in locis deputatis inviolabiliter observari sub (r. 15) penis in statutis contentis.

Insuper precipimus et mandamus priori et subpriori, quatenus deinceps statutis diebus refectorium visitare studeant et parimodo a singulis fratribus visitari procurent; conventum ubique teneant; nullus fratrum nisi de licencia prioris sive conventum regentis inde exeat, penis super hoc rebellibus et inobedientibus in statutis contentis infligendis.

Item precipimus et districte precipiendo mandamus omnibus et singulis fratribus, ne de cetero quovismodo calceis nigris rostratis⁶⁾ nec vestibus inordinatis et religioni nostre non congruentibus, strictas manicas et plicas⁷⁾ habentibus, nimia curiositate notatis, nec buretis utantur, (r. 20) ymmo calceos, vestes et habitus diffformes ac religioni contrarios abiciant et detestentur, prout dictant nostri ordinis regularis observancia et laudabilis honestas consueta, et quod dicti fratres non exeant januam claustrisive ambitus nisi cum prioris sive regentis conventum licencia speciali petita et obtenta.

Item precipimus, volumus et ordinamus, quod nemo fratrum mediam exeat portam animo accedendi vel visitandi domos pecudum, nisi evidens necessitas alias exposcat, quod necessario aliquis accedere haberet et hoc de abbatis et prioris licencia speciali petita et obtenta, et quod extunc stando breviter et absque notabili mora cum morum honestate se expediat, nec ibidem comedere aut bibere quovismodo presumat sub pena decem dierum gravioris culpe.

⁴⁾ ferculum: gerecht.

⁵⁾ aziatim: asinaliter, modo asini, zoals een ezel balkt, staccato.

⁶⁾ calceis rostratis: modieuze puntschoenen.

⁷⁾ strictas manicas et plicas: smalle mouwen en plooiën.

Parimodo inhibemus eisdem fratribus, ne de mane ante terciam nec de vespere post cenam janua claustralem sive ecclesiam exeant aut in curia compareant, hinc et inde vage seu alias dissolute ambulando, sed pulsato completorio et depost percantato simul dormitorium sine calopodiis⁸⁾ ac sine strepitu et tumultu ascendant pariter et maneant.

Ceterum vero inhibemus sub penis salutaris obediencie, ne seculares persone ad refectionem conventualium admittantur nec officinas claustrales maxime feminei sexus ingrediantur, commessacionibus et potacionibus ac aliis levitatibus intendendo; (r. 30) sed si dicte persone feminei sexus forent⁹⁾ conversaciones honeste seorsum in camera abbatis vel alias ad hospiciū, honeste per abbatem deputandum, eisdem necessaria ministrentur.

Nichilominus districte precipiendo mandamus, ne quovismodo seu alias quocumque quaesito colore¹⁰⁾, per quoscumque fratres hospites cuiuscumque status recipiantur, prandendo vel cenando cum eisdem; sed unumquemque tractari juxta eorum decenciam in discretione ac dispositione abbatis volumus remanere, ad quos tractandos nullus fratrum nisi de licencia abbatis vel prioris vocatus comparebit.

Insuper volumus et in virtute salutaris obediencie precipiendo mandamus, quod necquis fratrum quovismodo (r. 35) seculares personas sive propinquos sive alienos adducat sive recipiat cum eisdem pernoctando sive in dormitorio condormiendo.

Item precipimus venerabili fratri abbati, ne de cetero quoscumque religiosos stando vel pernoctando in Huesden¹¹⁾ vel in locis circumvicinis liceat, nec verisimiliter alio tempore eisdem fratribus extra monasterium vagando licenciam concedat sive in Huesden sive in Buscoducis¹²⁾ vel in quibuscumque aliis locis nisi alias necessitate urgente et causa cognita expediat.

Item volumus, diffinimus et ordinamus ac sub penis obediencie et excommunicacionis precipiendo mandamus, quatenus omnia et singula promptuaria¹³⁾ in camera (r. 40) ac eciam alibi latibula in orto conventus existencia, notabili deliberacione semota, adstatim deponantur et

⁸⁾ calopodiis: klompen.

⁹⁾ forent: onduidelijk; bedoeld: faciunt?

¹⁰⁾ quocumque quaesito colore: onder welk voorwendsel ook; onduidelijke zin.

¹¹⁾ Huesden: de stad Heusden, op een afstand van een half uur gaans.

¹²⁾ Buscoducis: 's-Hertogenbosch, op een afstand van drie uur gaans.

¹³⁾ promptuaria: voorraadkasten.

omnino annihilantur et invalidentur, domo prioris pro honestate ac dignitate prioratus, eidem ab antiquo permissa, reservata.

Et quod nullus fratrum ex cibo vel potu pro quacumque causa sive pro quocumque hospite superveniente sibi quidquam reservat sive in publico sive in secreto, sed tantum in qualibet mensa nutrimenti recipiat, quantum pro sustentacione sue nature sumere et comedere valeat.

Nichilominus sepedictis fratribus sub penis predictis precipiendo mandamus, quatinus deinceps nullomodo debita contrahere (r. 45) nec eisdem involvere presumant nec oves, boves vel similia ad usus proprios, de quibus¹⁴⁾ sibi reservabunt, nisi de licencia abbatis et hoc cognita causa.

Item precipimus vobis dicto domino fratri abbati, quatenus procuretis seu a vestiario procurare et ministrare faciatis singulis confratribus vestris pro annali vesteria in panno communi tredecim ulnas et pro juvenibus tot ulnas, quot juxta corporis quantitatem eisdem sufficiat¹⁵⁾.

Preterea, sicut didicimus et in veritate comperimus, quod sunt nonnulli fratres in publico et in secreto uncos¹⁶⁾ habentes, per quos sere firmiter et bene munite aperiuntur, precipimus eisdem, si qui sint, ac omnibus (r. 50) aliis et singulis, ne de cetero talibus se adiuvent sive ministrent seu quovismodo penes eos retinere presumant, ymmo talia et similia exercentes, pro furis reputamus et ad penam gravioris culpe decem dierum eos incurrisse diffinimus, decernimus et pronunciamus.

Insuper fieri volumus et ordinamus, quod in domibus et edificiis reparandis et presertim pavementum ecclesie vestre celeriter reformando curam apponatis et sollicitudinem diligentem; adeoque quod apud Deum et homines valeatis merito commendari.

Per has autem nostras diffinitiones, sic pro nunc factas, non intendimus nec volumus a nostra visitacione seu ipsius execucionem in toto vel in parte recedere, ymmo (r. 55) potius ulteriorem declaracionem, interpretationem et execucionem, tocians quociens opus fuerit, penes nos cum incidentibus et annexis reservare et per presentes reservamus, de quo solempniter protestamur.

Vobis igitur, venerabilis frater, et vobis, filiis in Christo dilectis,

¹⁴⁾ Hierna staan 4 niet leesbare woorden.

¹⁵⁾ Hierachter stond eerst, maar is doorgestreept: «Et quod tunice et cappe ex eisdem ordinande seu formande sint eiusdem longitudinis usque ad cavillam pedis», (cavilla: enkel).

¹⁶⁾ uncos: sleutels.

suprascriptis in virtute sancte obediencie et sub penis ordinis districtè precipimus et mandamus, omnia et singula memorata inviolabiliter observare, ne fortassis oporteat, nos iterum vestrum ad monasterium redire et brachium seculare invocare seu alios irrigoziores¹⁷⁾ (r. 59) transmittere visitatores.

Datum et actum in prefata ecclesia Bernensi sub sigillo nostro, anno, mense, die ac loco suprascriptis.

Abdij van Berne

H. VAN BAVEL O. Praem.

Abdijstraat 49

5473 AD Heeswijk-Dinther (Nederland)

Bonne-Espérance dans une lettre du 18 décembre 1779

Le XVIIIe siècle fut une époque d'opulence pour les monastères des Pays-Bas, en particulier pour l'ordre de Prémontré. C'est de cette époque que date la construction de la façade de l'abbaye de Bonne-Espérance et de son quartier abbatial sous la prélature de Jérôme Petit (1724-1752). Une lettre de l'abbé Bonaventure Daublain (1772-1794), adressée à Maria, le célèbre secrétaire du Conseil privé de S.M. l'impératrice Marie-Thérèse, et datée du 16 décembre 1779, est conservée parmi d'autres à la Bibliothèque royale Albert Ier, à Bruxelles dans le ms 17649/51, ancien fonds Van Hulthem n° 849, lettre 23. Cette missive nous apprend que l'auteur des plans de la nouvelle construction fut l'architecte montois Dubressi. Quant à la basilique actuelle, qui succéda à plusieurs autres et qui fut édifiée sous l'abbatiate d'Adrien Monze (1752-1772) d'après les plans grandioses du célèbre Dewez, la lettre de Daublain la dit enrichie «de quatre sculptures de plâtre de sept pieds de haut représentant les Docteurs de l'Église». Elles sont dues au ciseau d'Ollivier, sculpteur de S.A.R., et furent mises en place en 1777. Voilà deux détails inédits qui ne manqueront pas d'intéresser les archéologues et les admirateurs du très beau complexe architectural que forme aujourd'hui encore la célèbre abbaye hennuyère.

120, rue Jennay

É. BROUETTE

5852 Gembloux (Les Isnes)

¹⁷⁾ irrigoziores: strengere.